

Kocsis Csaba

Melyik zene legyen mindenkié?

Az énekóra egyházzenei repertoárja alsó- és középfokon

Tisztelt jelenlévők, tisztelt hallgatóság!

Kodály örökérvényű mondását, miszerint a zene mindenkié, egy csöppet árnyalnám. A zene azé, aki műveli. Ezt úgy értem, hogy hiába hallgatnak zenét (ki tudja, milyet) reggelenként az iskolába és munkába induló tömegek, attól ők még passzív befogadói annak. Meggyőződésem, hogy a heti egy

énekórán ezért kell rendkívül sokat énekelni és inkább kevesebb zenét hallgatni, mert akkor nem azt hallják, ami szól. Nem konkrét dallamot, akkordot hallanak, hanem hangulatot, színeket, és számukra lehet teljesen más jelentésű egy zenedarab, mint amiről valójában szól. Azt érdemes a gyermekkel, a diákkal meghallgattatni, amit már kívülről tud énekelni. S nem is hálásak különösebben, ha túl sokat hallgattatunk zenét. Viszont az, ha sokat énekelünk, feldobja őket, egy idő után kialakul, hogy melyik osztálynak mi a kedvence.

Mostanában hosszabb ideig szerelőnél volt az autóm, ezért kénytelen voltam vonattal utazni a munkahelyemre. A csendes vonatfülkében valaki korán reggel erősen ritmikus zenét hallgatott fülhallgatóján, ami hozzám csak mint intenzív ketyegés jutott el. Ez a jelenség kora reggel annyira zavart, hogy át kellett ülnöm kissé távolabb. A másik kora reggeli zenei élményem a vonaton az volt, mikor én magam tettem fel a fülhallgatót, és Bartók Concerto-jának első tételét hallgattam; a hatás elképesztő volt, egész nap kiválóan éreztem magam. Ennek nyomán kialakítottam egy koncepciót, miszerint melyik napszakban milyen zenét kell hallgatni, hogy az egy jól „végigzenehallgatott” nap legyen, és ezt sokszor elmondom gimnazista tanítványaimnak is. Felkelés után, még iskola előtt, ajánlatos egy Haydn- vagy Mozart-szimfóniatételt hallgatni, és ez lehetőleg gyors tétel legyen. Ettől hihetetlen derű és munkakedv költözik belénk. Ebéd után Schubert „nagy” C-dúr szimfóniájának első, esetleg negyedik tételét ajánlanám, vagy valamelyik Brandenburgi versenyt. Ettől az ember lelki-világa mélyen felkavarodik, és csupa szeretet költözik belé. Elalvás előtt kamarazenét érdemes hallgatni, mondjuk vonósnégyeseket, esetleg Marin-Marais valamelyik gambaszonátáját, és az embernek nyugodt, mély álma lesz.

De térjünk vissza az előadás eredeti címéhez! Melyik zene legyen mindenkié? Semmi esetre sem a rossz. Dobszay László idézi a középkori Isidorust „Kodály után; tűnődések a zenepedagógiáról” című könyvében: „Zene nélkül az ember durva, csiszolatlan marad, míg a zene az embert nagylelkűbbé, ud-

Kocsis Csaba énektanár-karvezető, egyházzeneész, a Budapesti Énekes Iskola és a Gödöllői Premontrei Szent Norbert Gimnázium és Egyházzenei Szakközépiskola ének-zene és egyházzene tanára, az alsó-krisztinavárosi plébániatemplom szkolájának vezetője, a Gödöllői Kántorátus művészeti vezetője, a Magyar Egyházzenei Társaság pedagógus szekciójának társvezetője.

variasabbá, vidámabbá, nyájasabbá, szeretetkapcsolatra alkalmasabbá teszi.”¹ De az ellenkezője is igaz: a rossz zene szétbomlasztja az ember lelki egységét, mállasztja belső tartását, rombolja a humánus épületét. A végső cél nem a zeneszaki ismereteinek átadása, hanem a remekművek szellemi hatásának beépítése a humánusba, az ember belső világába. És ha a középkori elméletíró szavai túlságosan távolról szólnának hozzánk, álljon itt Freund Tamástól, a kiváló magyar agykutatótól egy idézet: „Azt vallom, hogy középiskolában nem az a fontos, hogy a diákoknak megtanítsák az egyetemi tananyagot, hanem hogy érzelmgazdaggá, kiegyensúlyozottá, emberséges emberré neveljék őket. Ezt a tanulás és emlékezet mechanizmusait vizsgáló agykutatóként is hangsúlyozom. Bármilyen külső ismeretanyagot ugyanis úgy tudunk tartósan megjegyezni, ha belső világunkból származó információkkal társítjuk azokat. Ez a belső világ érzelmi, motivációs információtartalmakat is jelent, meg az évezredek emberi hagyományokat, mint erkölcs, vallás. Ezekkel társulva tudnak a külső információk olyan agyi régiókba elraktározódni, amelyekből a kreativitás táplálkozik. Igazán kreatív emberek azok lesznek, akiknek gazdag az érzelmviláguk. Ennek gazdagítása pedig nagyjából a középiskolás kor végéig tart, és nagyon fontos része a művészeti nevelés. A fogékonyságot, a nyitottságot kell megszerezni a középiskolában, aztán az egyetemen jöhet a tudomány.”²

Mivel kevés az idő, és alacsonyok az óraszámok, csak remekművekkel szabad foglalkozni. Van egy mondás, miszerint remekművekkel viszont bármennyi időt sem sajnáljunk eltölteni. Fontos kérdés, hogy mi a remekmű? Biztos, hogy ha egy kiváló zeneszerző bármelyik művéhez nyúlunk, túl nagyot nem fogunk tévedni. Már csak az a kérdés, hogyan válasszuk ki a megtanítandó darabot. Az egyik egyszerű út az, hogy azt tanítjuk, ami az énekművekben van. A másik, és ezt, művészeti tárgyról lévén szó, fontosnak tartom, hogy azt a zenedarabot, amelyet én magam is élményszerűen ismertem-tanultam meg, sokkal élményszerűbben tudom megtanítani, átadni! Én magam is sokkal lelkesebben tudom tanítani az „Ablakomba besütött a holdvilág” kezdetű mezőszéki népdalt, amelyet hajdan egy néptánc-táborban tanultam meg, mint a „Hull a szilva a fáról”-t. Különös módon rajtam még soha senki nem kérte számon, hogy miért pont Leporello áriáját tanítom a Don Giovanniból, és miért nem pl. Ozmin g-moll áriáját. Ez azért jó, mert az ember bátran kísérletezhet, melyik korosztálynak milyen szerzők, korok, stílusok valók, és ezeken belül is melyik az a remekmű, amelyet habzsolnak a diákok is. Lehetőleg legyen ritmikus, kis ambitusú, rövid énekes szemelvény, amelyet a zongorakíséret feldíszít.

Kezdő tanár koromban legfőbb fejtörést az okozta, mit tanítsak a 3–4. osztályosok kóruspróbáján. A kétszólamú reneszánsz kivágatok unalmasak nekik, az egy-két oldalas, túl egyszerű népdalfeldolgozások pedig nekem nem jelentettek semmiféle esztétikai élményt. Egészen megváltozott a helyzet, amikor

¹ DOBSZAY László: *Kodály útján. Tűnődések a zenepedagógiáról*. Kodály Intézet, Kecskemét 1991. 120.

² „Valakinek mindezt ki kellett gondolnia ...” — beszélgetés Freund Tamás agykutatóval <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2001.04.15/0601.html>

kezdett feltárulni előttem az európai történelem egyszólamú virágzó zenekultúrája, a gregorián ének világa. Miért hálás dolog gregorián repertoárt tanítani? Mert egyszólamú, tehát nem kell a szólamokkal külön-külön bíbelődni. (Többszólamú darabok énekeltetéséről különben is az a véleményem, hogy akkor kell elkezdenni, amikor az adott osztály, kórus erre megérett.) Csakhamar egységes kórushangzást eredményez; és mert olyan zenei magaskultúra, amelyben a gyermek kiválóan tud együttműködni a felnőttel. Most már csak a „hol” kérdésére kellett választ adni, és itt jelenik meg az énekes iskola fogalma. Az énekes iskola elnevezés ma Magyarországon olyan oktatási formát jelent, ahol a gyermek a) havi rendszerességgel énekel istentiszteleten (lehetőleg egy és ugyanazon) templomban; b) a zenei foglalkozásain nem gyerekeknek írt zenéket és nem alkalmazott szövegeket énekel, hanem remekműveket az európai zenetörténet különböző korszakaiból; c) jár egyéni vagy kiscsoportos hangképzésre. Nézzünk néhány példát! Alsó tagozatban a következő gregorián énekeket tanítjuk: díszes moll Salve Regina; a Missa mundi tételei magyarul; különböző típusdallamok, pl.: Ízleljétek és lássátok, Az Úr az én fényem, Szent lakóhelyén az Isten; néhány önálló darab: Ave spes nostra, Humili prece, Regina caeli. Egy-egy könnyebb vagy közepesen nehéz alleluja-refrén. Népzene: Az Úristent magasztalom; Ó, jöjj, ó, jöjj, Üdvöztető; Krisztus feltámadá; Az éjszakának sötétsége oszlik; A fényes nap immár elnyugodott. Középkor: Dániel-játék conductus-ai, Dicsőség-fényesség (kétszólamú ikerének), Veni Pater divine Spiritus alsó szólama, Laudemus Virginem kánon, Santa Maria stella do Dia Bölcs Alfonz kantigáiból. Reneszánsz: 42. genfi szoltár; Hogyha tetszik, daloljál; vagy bármelyik könnyebb madrigál felső szólama zongorakísérettel. Barokk: Csordul a könnyem; Hímes rétek; Esterházy: Harmonia caelestis egy-egy tétele; Purcell: Hova futnék, szerelem kínja. Klasszika: Egy tűzről pattant lányka (Papageno F-dúr áriája); Figaro kavatinája; Haydn: Erdő mélyén esti csendben; romantika: könnyebb Schubert-dalok stb.

Engedjék meg, hogy e helyen egy rövid kitérőt tegyek, és a Dániel-játék zenei világát röviden elemezzem. E játék valóban remekmű, a) mert kiváló dramatikusság felépítettsége több szinten is értelmezhető: akár meseként (a jó is és a gonoszok is elnyerik méltó jutalmukat), akár politikai darabként (hiszen egy bizonyos olvasatban rendszerváltásról szól); b) mert rendkívül színes zenei világa van. Amit a középkorban az egyszólamúsággal el lehetett érni, az mind benne van. A különböző szövegekhez kiváló érzékkel választották meg az azt legjobban kifejező modális hangnemet. Egy helyen, pl. amikor a király teljesen elbizonytalanodik, hogy higgyen-e Dánielnek vagy sem, lokriszi hangsorban énekel. c) A ritmikus, könnyen megjegyezhető, feltehetően népzenei eredetű conductus-ok jól ellenpontozzák a többnyire gregorián stílusban megírt szólamokat. Meggyőződésem, hogy ezt a darabot egy komoly felkészültséggel rendelkező, zeneszerzőnek is kiváló klerikus írta.

Fontos kérdés, hogy megértessük a diákkal, mi az énekóra célja. Én azt szoktam mondani, hogy nincsen célja. A zene nem gyakorlati ismereteket ad, hanem

örömöt. Ünnepet csempész a hétköznapokba. Iskolánkban a minap zenei projektnapot szerveztünk. Ötszázötven diák egész délelőtt különböző zenei foglalkozásokon vett részt: írtak dalszövegeket, zenéltek konyhai eszközökön, még két, Örkény-egypercesből készült improvizatív „minioperát” is láthattunk. És a nap végén közös dobolást rendeztünk, az ötszázötven diák üres műanyag palackokkal ütött egy ostinatót, ehhez jött kolompon egy ellenszóló, majd egy fergeteges konga-szóló. Ezek után két könnyű kánont adtunk elő, mind az ötszázötvenen, három szólamban.

Nem az a cél, hogy zeneértő közönséget neveljünk, nem az a cél, hogy lexikális zenetörténeti tudása legyen a felnövő gyermeknek, hanem hogy megszokja azt, hogy az iskolai évek alatt sokszor és sokat énekelt, vagyis váljon az élete részévé. Márpedig egy iskolában sok énekes alkalmat lehet teremteni, különösen egy egyházi iskolában. És a legkézenfekvőbb énekes alkalom még csak nem is a mise, hanem az énekes zsolozsma.

Ha a zenetanulásnak funkciója van, azonnal motivációt kap a diák, hiszen a templomban látni fogják a szülei, és bizonyára ő akar lenni a legjobb. Fontos hinnünk abban, hogy a gyermek gyermekkorában sem ostoba, csak bizonyos jelentéstartalmakat egyszerűen, világos szavakkal kell megfogalmaznunk nekik. A nyolcadik kerületi Budapesti Énekes Iskolában az a rend, hogy az első osztály Krisztus Király vasárnapján énekel először misén, a hatodik kerületi Teréz-templomban: a sok szó-lá-szó-mi gyerekdal közé becsempésztem a Missa mundi „Uram, irgalmazz” dallamát: az osztály reakciója meglepő volt: nem azt mondták, hogy „ez unalmas”, hanem hogy: „ez szép, ezt még egyszer”. Kedvencük egyébiránt a Christus vincit refréndallama. Miért? Mert egzotikus hangzású, titokzatos jelentésű szavakat énekelnek; nekik a Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat szavaknak pontosan annyi jelentése van, mint az „Apa-cuka-funda-luka” kiszámolónak, vagyis semmi, és ezért tekintik játéknak. Mert szó-lá-szó-mi hangkészletű, vagyis az ő zenei világukba illeszkedik; mert ritmikus; és mert sokszor ismétlődik.

A kisgyerek zenei izlése tökéletes (érintetlen) állapotban van. Erre kell alapozni zenepedagógiánkat.

Még egy fontos gondolat: el kell érni, hogy mindenkinek legyen élménye arról, hogy ő énekel. Ez a legegyszerűbb módja annak, hogy a diák bevonódjék a zenei tevékenységbe. És ha lehet, kísérjünk zongorával, akár egy leegyszerűsített, de nem primitív kísérettel. Nem szabad a remekműveket úgy kezelni, mintha azokat megszólaltatni csak a kiváltságos művészeknek lenne szabad! Miért ne adhatnánk elő mi magunk egy-egy jelenetet a Varázsfuvolából? Miért ne énekelhetné el egy-egy tehetségesebb 7-es, 10-es diák Paminát, vagy az osztály miért ne harsoghatná Leporello áriáját? Mi kell az anyag sikeres átadásához? Mi magunk is legyünk egy kicsit előadóművészek! Tudjunk aránylag jól zongorázni, és énekeljünk szépen! Nem rossz, ha az énektanár egyszerűen maga is művészi szinten ad elő. Hiszen ezzel ő maga is fejlődik, és „kondiban” marad. Erre is kiváló hely a templom, a liturgia.

Kodály 100 éves terve: 2000-re minden magyar gyerek tudja a zenei írás-olvasást. Kissé más valósult meg: sokkal többen énekelnek és táncolnak, mint ahányan kottát olvasnak. De énekelnek és táncolnak. Mit kell csinálni az énekórán? Benne van az elnevezésben: énekelni. Mit? Hogyan? Sokkal fontosabb a mit, mint a hogyan. Sokszor elmondom énekórán, hogy gimnázium után soha senki nem fogja őket énekre tanítani hátralévő életükben, tehát ezek az utolsó pillanatok. És azt is, hogyha majd éjjel kettőkor felsír a kicsi gyereke, mivel fogja csitítgatni? A tv-rádióból folyó éppen aktuális rémséggel, vagy a „Fordulj, kedves lovam”-mal, vagy a Salve Regina-val?